

**Міністерство освіти і науки України
Дніпропетровський національний університет**

Кафедра історіографії та джерелознавства

ІСТОРІОГРАФІЧНІ ТА ДЖЕРЕЛОЗНАВЧІ ПРОБЛЕМИ ІСТОРІЇ УКРАЇНИ

**Міжпредметний простір історії ідей
у вітчизняній науці**

Міжвузівський збірник наукових праць

**Дніпропетровськ
РВВ ДНУ
2004**

Н.О. Конопка

Національний університет «Острозька академія»

МАЛОРОСІЙСЬКИЙ ГЕНЕРАЛ-ГУБЕРНАТОР М.Г. РЕПНІН-ВОЛКОНСЬКИЙ І РОЗВИТОК МАСОНСЬКОГО ТА ДЕКАБРИСТСЬКОГО РУХІВ

Проаналізована діяльність М.Г. Рєпніна-Волконського на посаді малоросійського генерал-губернатора та його відношення до масонського і декабристського рухів в Україні.

У першій третині XIX ст. революційні настрої, що були принесені з Європи (походи 1813–1815 рр.), стали основою подальшого розгортання суспільно-політичних рухів на території монархії, зокрема в Україні. Малоросійське генерал-губернаторство за часів управління ним Миколою Григоровичем Рєпніним-Волконським (1816–1834) стало центром політичної активності інтелігенції, ареалом зростання популярності масонських організацій, а згодом і територією поширення політичної ідеології декабризму. На жаль, до сьогодні місце М.Г. Рєпніна-Волконського в розвитку цих рухів висвітлювалася побіжно. Наша стаття є спробою розкриття ролі генерал-губернатора, як ліберала й начальника краю, у розвитку масонства та декабризму в Україні.

Масонські ложі стали одним із перших проявів прагнення реформ і демократизації суспільства. 30 квітня 1818 р. в Полтаві – центрі Малоросійського генерал-губернаторства – М.М. Новиковим було створено масонську ложу «Любов до істини» в союзі «Астреї» за давньоанглійською системою, а згодом – ложу «Обраного Михайла». Саме в масонських ложах, куди вступало українське шляхетство, визрівав політичний «лібералізм». На думку С. Єфремова, полтавська ложа Новикова стала однією з перших, що сприяли перетворенню «масонства в Україні» на «українське масонство», яке б служило завданням українського громадського руху [9, с. 9].

Михайло Новиков (1772–1822), що приїхав на запрошення Миколи Рєпніна-Волконського до Полтави як керуючий канцелярією генерал-губернатора став автором (за свідченням П. Пестеля) першого серед декабристів республіканського проекту конституції [1, с. 70]. Водночас він був членом ложі «Обраного Михайла», організаційно пов'язаної із «Союзом спасіння» та «Союзом

благоденства». За свідченням М. Муравйова під час слідства в справі повстання Чернігівського полку, «Новиков... у Полтаві створив ложу, яка служила розсадником таємного товариства. Він в онуку приймав малоросійське дворянство, із числа яких найбільш дрібних поміщав у товариство, що мало назву «Союз благоденства». Визначні члени оноу були Лукашевич – поміщик Переяславського повіту, що живе в Борисполі, він має про товариство відомості й може щодо Малоросії дати всі бажані подробиці. Ще членами були Тарновський – колишній губернський суддя, Алексєєв, Семен Михайлович Кочубей та багато інших, коїх імена не згадаю...» [16, с. 32]. Під час другого допиту М. Муравйов розповів про участь у ложі І. Котляревського. Вважаючи, що М. Новиков доклав чимало зусиль для поповнення лав товариства, його товариш по службі Сердюков писав: «М.М. Новиков надвірний радник і декабрист, якого, коли б він не помер, спіткала б доля Пестеля та інших нещасних» [16, 32]. Пізніше Д.І. Багалій зазначав: «М. Новиков у свій час підтримував відносини з декабристами, з графом О.М. Дмитрієвим-Мамоновим, М.Ф. Орловим, що склали проект «Товариства російських лицарів», який передбачав обмежене самодержавство й аристократичне представництво» [2, с. 34].

Великим майстром полтавської ложі став колишній губернський предводитель дворянства (маршалок), багатий поміщик, прямий нащадок страченого гетьмана Іваном Мазепою Василя Кочубея – Семен Кочубей. Відомо, що Семен Михайлович Кочубей був багатим поміщиком, жертводавцем і меценатом. Він перебував на посаді конотопського предводителя дворянства в 1799 р., а до 1805 р. – був предводителем полтавського дворянства. Через щедрі благодійну діяльність його економічне становище похитнулося. Він подарував місту (Полтаві. – К.Н.) свій цегляний завод, міський сад, віддав за півціни приміщення для Інституту шляхетних дівчат; за власний рахунок побудував кілька будівель у Полтаві. Полтавській гімназії, відкритій у 1808 р., він подарував мінералогічну колекцію. При гімназії С. Кочубей заснував інтернат для восьми хлопчиків. Займався поширенням освіти серед кріпаків, його селяни навчалися. Але доля його склалась важко. Він швидко втратив своє майно й помер 29 квітня 1835 р. в містечку Біликах Миргородського повіту в бідності, не маючи найнеобхіднішого. Збереглося листування полтавського губернатора М. Могилянського з його дебіторами (одним із них був С.М. Кочубей). У матеріалах яготинського архіву князя М. Рєпніна зберігалися листи М. Могилянського до князя в справі сплати боргів С. Кочубея і відписки самого Семена Михайловича, у якій він описав низький рівень свого матеріального становища [15, с. 406–415].

До ложі «Любов до істини» належали також колишній губернський суддя, статський радник В.В. Тарновський, у маєтку якого (село Тернавщина біля

Полтави) відбувалися засідання ложі, хорольський предводитель дворянства С. Алексєєв, його брат – катеринославський губернський предводитель дворянства, статський радник Д. Алексєєв, полтавський прокурор Горбовський, командир Сумського гусарського полку, полковник Карпов, полковник А. Глінка (член «Союзу благоденства»). Особливим авторитетом у ложі користувався багатий поміщик Переяславського повіту (власник Борисполя та інших маєтків), повітовий предводитель дворянства Василь Лукашевич, який входив також до підпорядкованої Великому Сходу Польської київської ложі «З'єднаних слов'ян», до якої належав тоді й декабрист С.Г. Волконський, рідний брат М.Г. Рєпніна-Волконського. За словами останнього, навколо цієї ложі гуртувалась прогресивна молодь краю, очолювана декабристом М. Орловим. У складі ложі було понад 70 членів.

«Вітєсю» (оратором) полтавської ложі був автор «Енеїди» І. Котляревський. Загалом ложа нараховувала понад два десятки членів [12, с. 63]. Полтавська ложа проіснувала майже рік. 12 березня 1819 р. спеціальним наказом її було закрито.

Дослідження, в яких розглядалась історія масонства на Лівобережній Україні в XIX ст., свідчать, що саме в масонстві більша частина українського та російського дворянства знаходила відображення своїх інтересів. Як відомо, імператор Олександр I також був близький до масонської ідеології, правоті її течії. Як указує О. Пипін, перші масонські формування дозволили організувати саме при імператору Олександрі I і перші відносини з офіційною владою розпочалися десь близько 1810 р. Існування лож було дозволено, але при цьому було поставлене під особливий контроль. І все ж, у 1822 р. видано указ, який забороняв масонські ложі й узагалі таємні товариства. Заборону повторено в 1826 р. [21, с. 333, 398].

Перебуваючи на посаді малоросійського генерал-губернатора, князь М. Рєпнін-Волконський був добре знайомий з членами масонських лож і, цілком можливо, перебував під впливом політичної думки та ліберальних настроїв масонів. Цікаво те, що для роду Рєпніних масонська ідеологія була не новою. Зокрема, дід М.Г. Рєпніна-Волконського по материнській лінії князь Микола Васильович Рєпнін належав до Єлагінської ложі й відігравав важливу роль у середовищі керівників тогочасного масонства. Вірність М.В. Рєпніна масонству була загальновідома, тому не дивно, що арешт М.І. Новикова (батька М.М. Новикова) в 1792 р. зачепив і самого князя, який ще 1785 р. був прийнятий в Москві бароном Шредером в «теоретичний градус», а з 1796 р. займав посаду «головного наглядача» в ложі [14, с. 112].

Михайло Іванович Новиков шукав «істинного масонства», яке б відкидало політичні тенденції і прагнуло лише духовного вдосконалення. Саме він був

автором праць «Древняя российская историография», «Древняя российская вифлиотика», «Словарь о российских писателях». У 1776 або 1777 р. М.І. Новиков познайомився з Петром Івановичем Рєпніним (двоюрідним братом М.В. Рєпніна) в Петербурзі [21, с. 174–175]. П.І. Рєпнін також шукав «істинного масонства». Він захопився масонською ідеологією ще за кордоном, а орден Розенкрейцерів найбільш привабив його своєю простотою й таємністю [10, с. 130]. Масонство різного ідейного спрямування існувало в Російській імперії не один десяток років, мало своїх прихильників і послідовників, черговий апогей його розвитку припав на першу третину XIX ст.

Після поразки декабристського повстання розпочалося слідство, яке не могло не зачепити М.Г. Рєпніна як керівника краю і людину, що була представником прогресивної інтелігенції українського Лівобережжя.

На початку 1826 р. генерал-губернатор отримав від військового міністра В. Татіщева такий наказ: «З волі Государя імператора, покійно прошу, Ваша Світлість, наказати терміново взяти під арешт поміщика, що живе у Борисполі, Лукашевича, колишнього губернського суддю Тарнавського, С. Кочубєя, які були членами ложі Новикова і, дізнавшись від них, хто такий співчлен їх Алексєєв, також заарештувати його» [19, с. 70]. Невідомий співчлен був хорольським маршалком дворянства Степаном Ларіоновичем Алексєєвим. Саме під час слідства над декабристами влада дізналася про існування в Україні ще однієї таємної організації – «Малоросійського товариства», очолюваного В. Лукашевичем. Про його зв'язки з поляками говорили у своїх зізнаннях С. Муравйов-Апостол, М. Бестужев-Рюмін, С. Волконський та ін. [6, с. 184–199]. Князь Рєпнін-Волконський змушений був заарештувати їх і відправити до Петербурга, за звинуваченням у приналежності до масонської ложі та до таємного «Малоросійського товариства». Отримавши цей наказ, він провів розслідування, у ході якого з'ясувалося, що за два тижні до своєї смерті М. Новиков залишив власні речі та меблі в маєтку Тагамлик у поміщиці Велецької, тому що його маєток продавався. Серед речей М. Новикова було знайдено компрометуючі папери – документи засідання членів масонських лож, до якої належало чимало відомих осіб.

Очевидно, М. Рєпнін-Волконський знав про існування ложі, бо, отримавши наприкінці січня наказ про арешт її членів, у цей же день віддав наказ про допит поміщиці Велецької та арешт вищезгаданих осіб. За особистим дорученням князя були здійснені обшуки. Були відібрані документи в людей, наближених до С.М. Кочубєя. Серед них – чиновник Григор'єв, купець Зеленський і прокурор Горбовський.

Під час арешту Володимир Васильович Тарновський був тяжко хворий і тому не поїхав у Петербург, а знаходився під суворим наглядом поліції у своєму

помісті. Його син служив у канцелярії генерал-губернатора і, «випадково» дізнавшись про можливий обшук, зміг попередити родину. Частина документів усе ж була конфіскована. Проживав Володимир Васильович у Терновщині – хутір між Паленками та Яківцями. Дослідник суспільно-політичного життя Полтавщини І.Ф. Павловський, посилаючись на розповідь полтавського старожила В.П. Белавіна, яку останній чув із уст свого батька, що служив у М.Г. Репніна-Волконського в Полтаві, повідомляв, що саме на хуторі В. Тарновського відбувалися засідання членів масонської ложі [19, с. 72]. Усі конфісковані матеріали спершу розглядалися самим військовим губернатором, а лише згодом відправлялися до Санкт-Петербурга. Далеко не в останню чергу через позицію М.Г. Репніна справа про полтавське масонство закінчилася нічим [23, с. 149].

Найбільше постраждав Василь Лукашевич – предводитель дворянства Полтавського повіту, що був головою «Малоросійського товариства» – «таємного товариства з самих українців і самими українськими завданнями» [9, с. 11], осередком якого стала Ніжинська гімназія вищих наук імені князя О. Безбородька. Василь Лукашевич був звинувачений у прихильності до «польської ідеї», що переслідувала мету відокремлення України від Росії і приєднання до Польщі. Про це свідчать слівця С.Г. Волконського, арештованого за участь у декабристському повстанні 1825 р. С. Волконський заявив на слідстві, що підполковник на прізвище Хотяїнцев говорив йому, що В. Лукашевич пропонував останньому вступити в товариство, яке було створене в Україні та мало зв'язки з польськими таємними товариствами. Але є факти, що спростовують звинувачення Лукашевича в пропольських ідеях. Перед арештом, зустрівшись в С.І. Муравйова-Апостола з С.Г. Волконським, В. Лукашевич зазначив: «не по серцю російському вступати з поляками у зв'язку» [17, с. 18].

Ще в 1819 р. В. Лукашевич вступив у «Союз благоденства». Певний час мав зв'язки з масонством. Але, як стверджує І. Павловський, після закриття масонської ложі Новиков, знаючи Лукашевича як енергійного діяча, залучив його до організації Малоросійського товариства [17, с. 14–17]. На підставі всього зібраного матеріалу слідча комісія дійшла висновку, що Новиков і Лукашевич намагалися створити товариство на основі масонських лож, метою якого була незалежність Малоросії [9, с. 12].

Усі вищезгадані члени масонських лож були арештовані з великою обережністю і для нагляду за кожним була призначена окрема особа. У всіх відібрані папери, заборонено листування, зносили з ким-небудь і відправлено в Петербург. Але вже в березні цього ж року (1826. – К.Н.) С. Кочубей і С. Алексєєв були звільнені з-під варті, а в червні звільнено від нагляду В. Тарновського. Що стосується В. Лукашевича, то немало зусиль доклав М. Репнін-Волкон-

ський, щоб визволити його з-під арешту з Петропавловської фортеці. Василю Лукашевичу було наказано безвиїзно проживати в бориспільському помісті під безпосереднім наглядом поліції. Переяславський комісар щотижня повинен був писати донесення князю Репніну-Волконському про поведінку Лукашевича, а князь, в свою чергу, щомісячно посилав їх до столиці. Ці щомісячні донесення припинилися лише в 1828 р. за царським наказом. У чому була провина Лукашевича, з матеріалів слідства не зрозуміло, вважав І.Ф. Павловський [19, с. 74]. І справді, здається, що обвинувачувати Лукашевича не було в чому. Ніяких компрометуючих його матеріалів не знайшли; жодного члена «Малоросійського товариства» виявлено не було; і допитані в цій справі Д. Алексєєв, С. Алексєєв, С. Кочубей і В. Тарновський не визнали існування товариства. Ніде не фігурували жодні матеріали про його діяльність. Виправданню Лукашевича допомогло й те, що ще в 1822 р. у зв'язку з небезпечною опису майна М. Новикова, його сини встигли спалити папери свого батька [18, с. 28–29]. Як вважає М. Лисенко, «Малоросійське товариство» існувало й діяло вже після закриття масонської ложі «Любов до істини» та смерті М.М. Новикова [13, с. 74]. Після звільнення з в'язниці В. Лукашевич продовжував підтримувати дружні стосунки з М.Г. Репніним-Волконським.

Слід припустити, що ставлення Репніна-Волконського до масонства було позитивним, тобто цей рух сприймався ним як потреба часу. Тому наказ 1826 р. про арешт членів масонських лож він виконав за обов'язком державного службовця. Коли закривалася масонська ложа, то Репнін-Волконський у своєму повідомленні про її ліквідацію запевняв, що вона була під його «безпосереднім наглядом», «у ній нічого протизаконного не відбувалося» та, що інших лож на підвладній йому території немає. Він писав цареві: «Я ніколи не протегував масонським ложам, але не забороняв тут кільком членам відкрити таку, тому що вона засновувалась з дозволу петербурзької головної ложі (Астрей), підвідомчої міністерству поліції» [13, с. 69]. Як вважає С. Єфремов, «популярному кн. Репніну, який мав репутацію ліберала й мало не українського автономіста, доводилось виправдовуватися з обвинувачень у попусканні та сприянні масонству і обіцяти, що допоки він буде управляти Малоросією, в ній не відкриється жодної ложі» [9, с. 10]. З огляду на склад і напрямки діяльності масонів навряд чи можна стверджувати про участь у ложі князя Репніна [8, с. 94].

Масонство стало основним підґрунтям декабристських виступів 1825–1826 рр. Адже майбутні декабристи спершу вступали в масонські ложі, шукали проявів своїх інтересів та ідеалів саме в цьому русі. Згодом, коли їхні світоглядні позиції радикалізувались, вони відходили від лож і пробували утворювати ідейно нові організації і товариства. Так, брат М. Репніна, Сергій Григорович Волконський –

генерал-майор, був прийнятий в орден у 1812 р., в ложі «Об'єднаних друзів», а в Петербурзі став одним із засновників ложі «Трьох Добродійностей», де займав посаду другого наглядча з 1 лютого до 14 червня 1817 р.

Сергій Іванович Муравйов-Апостол був прийнятий 2 січня 1817 р. в ложу «Трьох Добродійностей», підвищений у другий і третій ступінь 24 квітня і 10 червня 1817 р. З 14 червня цього ж року був обрядонаачальником цієї ж ложі і 22 грудня 1818 р. закрив її роботу. Матвій Іванович Муравйов-Апостол – гвардії-офіцер, прийнятий у ложі «Об'єднаних друзів», підвищений у ложі «Трьох Добродійностей» в другий і третій ступінь 26 грудня 1816 і 11 січня 1817 р., згодом значився відсутнім і 3 травня 1820 р. був виключений із ложі.

Павло Іванович Пестель, гвардії-офіцер, приєднаний до третього ступеня в лютому 1817 р., у 1820 р. вже не був членом. У списку дійсних членів знаходяться: князь С.Г. Волконський, прийнятий в Шотландське братство, в ложі Сфінкса, яка знаходилася в ложі Олександра з 17 лютого 1817 р., у п'ятому ступені [21, с. 373–375]. Уже під час слідства, коли були заарештовані учасники повстання Чернігівського полку, слідча комісія із зізнань дізналася про існування таємних товариств і організацій, їх склад, функції, напрямки діяльності.

Як відомо, Південне товариство, яке було більш радикальним, підтримувало відносини з Північним товариством. Такі зв'язки підтримувалися через С.Г. Волконського, який неодноразово їздив до Петербурга, намагаючись розпочати переговори про об'єднання двох товариств і налагодження між ними чіткої координації дій під час майбутнього повстання. Але зустрічі керівників двох товариств реального результату не дали. Членами Південного товариства, як зазначив на допиті С.Г. Волконський, були: С. Муравйов-Апостол, М. Муравйов-Апостол, М. Бестужев-Рюмін, М. Барятинський, М. Басаргін (згодом відійшов), О. Юшневський, Фохт, два Крюкових, В. Давидов, майор О. Поджіо, Ліхасьов та С. Трубецькой [5, с. 104].

Щодо особи рідного брата Миколи Рєпніна-Волконського Сергія Волконського, то, як свідчать матеріали його справи, на першому допиті він зізнався, що був членом таємного товариства, до якого був прийнятий в Тульчині в 1819 або 1820 р. генерал-майором Михайлом Фонвізіним. Тоді йому повідомили й мету товариства: ліквідація рабства селян із дотриманням взаємних вигод між поміщиками і кріпаками, підготовка людей до громадянської служби, викорінення зловживання у військах і утвердження між членами товариства відвертої дружби. На контрактах 1822 р. у Києві оформилася політична мета декабристів. Під час цих зібрань обговорювалися питання про введення в Росії представницького управління, владу, яку мала б царська особа, про створення двох палат, досягнення нового правління за допомогою привілеїв, які б надавалися військам; збільшення кількості військ. А вже на контрактах

1823 р. Пестель уперше запропонував ввести республіканське правління, а всю царську родину ув'язнити [5, с. 174]. Одним з основних обвинувачень декабристів була спроба замаху й прагнення вбивства монархів. І як стверджує С.Г. Волконський, у кінці 1823 р. в Кам'янці (у Давидова) питання введення республіканської форми правління і замаху на життя всіх осіб імператорської фамиції було прийнято одностайно з рівною готовністю до виконання [5, с. 175].

Як було сказано вище, зв'язки з Петербурзькою управою підтримували через С. Волконського. Відносини ж з польськими таємними товариствами підтримували той же С. Волконський та П. Пестель, що й підтвердили на допитах С. Муравйов-Апостол і М. Бестужев-Рюмін.

У грудні 1825 р. головне завдання, за словами декабристів, полягало в тому, щоб захопити головну квартиру 2-ї армії, яка б могла завадити повстанню Чернігівського полку. Цікавим є той факт, що в слідчій справі С.Г. Волконського називали «арештантом № 4», або ж поміткою «NB». М.В. Нечкіна, за редакцією якої вийшла збірка документів слідчих справ декабристів, пояснює це тим, що Олександра Миколаївна Волконська була обер-гофмейстриною при імператриці Марії Федорівні, була з нею в близьких відносинах. Це пояснює і те, що царський уряд уникав широкого розголосу відомостей про участь С.Г. Волконського в русі декабристів. Микола І у листі до свого брата Костянтина від 23 грудня 1825 р. писав: «Мені особливо важко мати Пестеля і Сергія Волконського». Наказ про арешт Волконського був виданий 25 грудня 1825 р. Фактично він спрацював лише 7 січня 1826 р., на що вказував і сам Волконський: весь цей час він проживав у своєму селі Болтищі. Характерне й розпорядження, яке дав Микола І 14 січня 1826 р., коли Волконського привезли до Петербурга: «князя Сергія Волконського посадити або в Олексіївському рavelіні, або де зручно, але так, щоб про доставку його було невідомо. СПб. 14 січня 1826». До певної міри це пояснює, чому не було знайдено ні одного протоколу очних ставок Сергія Волконського. Йому часто влаштовували їх із членами таємного товариства, але ці протоколи перенесені до інших справ. У справі С.Г. Волконського немає і виписок зі справ Пестеля, Трубецького, Оболенського та інших декабристів [5, с. 311].

На нашу думку, не потрібно забувати й про те, що генерал-губернатором території, на якій відбувалися збори декабристів, а згодом і повстання Чернігівського полку був старший брат Сергія – Микола Рєпнін-Волконський.

У гуртку, що склався в маєтку князя, частенько бували керівники та члени Південного товариства: С. Волконський, П. Пестель, М. Бестужев-Рюмін, С. Муравйов-Апостол, О. Брігген (зять М. Миклашевського. – К.Н.) та ін. Та не можна з впевненістю стверджувати, що члени яготинського гуртка підтримували радикальні ідеї декабристів. Про ставлення кн. М.Г. Рєпніна до

декабристських кіл певною мірою свідчить його лист до Сергія в Петропавловську фортецю. Він писав, що вважає С. Волконського приналежним до такого товариства, «котре мріяло досягнути добробуту Вітчизни, але замість того ввергло ону в безодню безначальства і шаленств» [11, с. 110].

Після придушення повстання Чернігівського полку кн. М. Рєпніну-Волконському за обов'язком високопоставленого державного службовця, малоросійського генерал-губернатора було наказано прийняти заходи безпеки на ввіреній йому території. Князю було надіслано донесення генерала Рота й генерала від інфантерії, князя Щербатова, датоване 2 січня 1826 р.: «князю Рєпніну вважаю обов'язком повідомити про те В.С. і просити Вас, за рішенням Вашим, прийняти потрібні заходи для спостереження» [17, с. 5]. Отримавши таку вказівку, М.Г. Рєпнін мусив вжити заходів для стримання ідей декабристів в Україні. Ним було віддано наказ простежити за прибічниками Муравйових і за ними самими, а в разі прибуття їх у помістя свого батька – арештувати. У самому Чернігові й повітових містах були посилені «дозори й бекети» для стеження, щоб на вулицях «паче в шинках не було ніяких зібрань і толків» [17, с. 7]. Про намагання вберегти деяких членів декабристського руху від арешту свідчить те, що О.В. Капніст, попереджений князем, знищив усі матеріали про зв'язки з декабристами. Знаючи про існування таких зв'язків в Україні, М.Г. Рєпнін доповів цареві в донесенні від 12 січня 1826 р.: «в Малоросії немає ні найменших злочинних зв'язків від Муравйових» [17, с. 10]. Мабуть тому М. Драгоманов називав князя Рєпніна «поодиною з породи декабристів» [11, с. 115].

Микола Григорович пише братові Сергієві, в'язневі Петропавловської фортеці, 10 лютого 1826 р.: «Ув'язнення твоє, найдорожчий мій Сергію, чи не важче для мене, аніж для тебе самого. Найсвятіші обов'язки наші мати тверду віру в Спасителя, бути непорушним до Государя й зберігати у всякому випадку кровні зв'язки» [11, с. 118]. С.Г. Волконський – заслужений бойовий генерал, герой російсько-французької війни 1812 р., член «Союзу благоденства», а потім – Південного товариства, близький соратник П. Пестеля, був засуджений до смертної кари, заміненою 20-ма роками каторги й довічним поселенням у Сибіру. Дружина Сергія Григоровича Марія Миколаївна (Расвська) поїхала за чоловіком, жертвуючи собою та сином. У листі до М. Миклашевського М. Рєпнін повідомляв: «Дружина нещасливого брата мого пише мені з Читинського острога... дуже горює, немає... від травня місяця відомостей про чоловіка» [22, с. 1].

Уся родина Рєпніних важко переживала арешт і ув'язнення Сергія. Коли йому було винесено тяжкий вирок, Миколку, малолітнього сина брата, Микола Григорович взяв до себе на виховання. Але, як повідомляв М.Г. Рєпнін: «Бог покарав мого в'язня ще... нещастям, єдиний син його помер 17 січня. Малютко

було чудове і ми з дружиною... ніби втратили власного сина» [22, с. 1]. Пам'ять дитини було увіковічено знаменитою епітафією О. Пушкіна:

«В селенье, в радостном покое,

У трона вечного творца,

С улыбкой он глядит в изгнанье неземное,

Благословляет мать и молит за отца» [3, с. 32].

Миколка похоронений в Олександрівській лаврі.

Як відомо, усього до слідства за справою декабристів було притягнуто 579 осіб. Спочатку засуджені перебували на Благодатській каторзі, на копальнях, згодом переселені в Читинський острог, Петровський завод, пізніше розселили частинами по всьому Східному Сибіру. С.Г. Волконський повернувся з каторги напередодні свого 70-ліття, його дружині Марії Миколаївні Расвській на той час виповнилося 50 [20, с. 100].

Микола Григорович вважав мету декабристів шляхетною, але шляхи її досягнення неправильними. Декабристський рух лише став певним прогресивним елементом поглядів і політичних переконань М. Рєпніна-Волконського та членів його гуртка, для яких більш прийнятною залишалася ідея легітимного реформування суспільства, всіх сфер життя Російської держави. Ця ідея приносила свої початкові реальні результати за царювання Олександра I, але вже втратила свою реалізацію за часів Миколи I.

Декабристський рух як еволюційне явище сформувався під впливом масонської ідеології, гасел європейських буржуазних революцій, ідеологій передових західноєвропейських мислителів – Вольтера, Ж.-Ж. Руссо, Ш. Монтеск'є, різноманітних світоглядних позицій суспільства Російської імперії і став незаперечним доказом політичної активності на території земель колишньої Козацької держави.

Варто зазначити, що князь М.Г. Рєпнін не входив у жодну з організацій масонського чи декабристського напрямків. Але був добре знайомий і підтримував дружні стосунки з передовими людьми того часу, що втілювали свої ідеї та переконання саме в ідеології масонства та декабризму. Ідеї масонів і декабристів стали одним з основних складників формування світогляду князя, показовими до історії суспільно-політичного становища Малоросійського генерал-губернаторства 1816–1834 рр.

Бібліографічні посилання

1. Багалій Д. І. Нариси української історіографії за доби феодалізму та доби капіталістичної // Національна бібліотека України ім. В.І. Вернадського. Інститут рукописів. – Ф. I, № 11049. – Далі: НБУ. ІР.

2. Багалій Д.І. Рух декабристів України. Ювілейне видання укр. іст. архіву. – Х., 1926. – С. 31–35.
3. Волконский С. Воспоминания: о декабристах. Разговоры. – М., 1994.
4. Волконский С. Г. Записки. – С.Пб., 1902.
5. Восстание декабристов: Дела Верховного Уголовного Суда и следственной комиссии / Под. ред. М.В. Нечкиной. – М., 1953. – Т. 10.
6. Восстание декабристов: Дела Верховного Уголовного Суда и следственной комиссии / Под. ред. М.В. Нечкиной. – М., 1986. – Т. 16.
7. Дремлюга С. З історії суспільно-політичної думки України першої половини ХІХ ст. Гурток князя М. Г. Рєпніна-Волконського // Дніпропетр. іст.-археогр. зб. – Д., 1997. – Вип. 1: На пошану проф. М.П. Ковальського. – С. 386–397.
8. Дремлюга С. М. Г. Рєпнін-Волконський та його вплив на культурно-громадське життя України першої половини ХІХ ст. // Під знаком Кліо. – Д., 1995. – Вип. 1: На пошану О. Апанович. – С. 83–91.
9. Єфремов С. Масонство на Україні // Наше минуле. – 1918. – № 3. – С. 3–16.
10. Ельвицкий А. Рєпнин Петр Иванович / Рус. биограф. словарь. – С.Пб., 1913. – Т. 16. – С. 129–132.
11. Жур П. Літо перше. – К., 1973.
12. Крижанівська О.О. Таємні організації в Україні (масонський рух у ХVІІІ – на початку ХІХ ст.): Навч. посіб. – К., 1998.
13. Лисенко М. До питання про Малоросійське товариство // Укр. іст. журн. – 1967. – № 4. – С. 66–75.
14. Масловский С.Д. Рєпнин Николай Васильевич / Рус. биограф. словарь... – С. 93–118.
15. Материалы до истории дворянского землевладения в Полтавской губернии. – Полтава, 1895. – Кн. 3. – С. 406–415.
16. Медведська Л.О. Декабристи на Полтавщині. – Х., 1960.
17. Павловский И.Ф. Из прошлого Полтавщины. К истории декабристов. – Полтава, 1918.
18. Павловский И. Ф. К истории Малороссии во время генерал-губернаторства Н.Г. Рєпнина // Тр. Полтавской ученой археогр. комиссии. – Полтава, 1905. – Вип. 1. – С. 49–121.
19. Павловский И. Ф. Масонская ложа, ее участники и арест их // Там же. – С. 70–75.
20. Павлюченко Э. А. В добровольном изгнании: о женах и сестрах декабристов. – М., 1986.
21. Пыпин А. Масонство в России. – М., 1997.
22. Рєпнін – Миклашевському. Лист 7 лютого 1828 р. з Полтави в с. Понуровку // НБУ. ІР. – Ф. ІІ, № 9284. – арк. 1.
23. Шандра В. Малоросійське генерал-губернаторство 1802–1856: функції, структура, архів. – К., 2001.

Надійшла до редколегії 18.05.2003